

Büyük Ayrılık'ta Göç

Necmettin ÖZMEN¹

ÖZET

Göç, insanoğlunun dünya var olduğundan beri karşı karşıya olduğu bir olgudur. Tarih boyunca yapılan bu göçlerin çok çeşitli sebepleri vardır. Bu sebepler özü itibariyle ikiye ayrılır. Göçlerin bir kısmı insanların isteği ile gönüllü olarak yapılır, bir kısmı ise mücbir bir sebepten dolayıdır. Mecburi göçlerin savaş, kıtlık, istila gibi çeşitli sebepleri vardır ve ardında çok büyük acılar bırakır. Bu acılar; toplumun bir ferdi olan, bazen bu acıları bizzat yaşayan bazen de derinden hisseden sanatkarlar tarafından işlenir. Tarih kitaplarında yer bulan göç acıları yerine; daha canlı bir âlem sunan, insanı, duyguları-ilişkileri ile işleyen edebî eserlerde anlatılan göçler, daha büyük ilgi görür ve insanların zihninde yer eder. Bu açıdan yaşanan bir göçü anlatan edebî eserleri incelemek önem arz eder. Büyük Ayrılık romanı da mecburi göçleri konu eden bir romandır. Konu edilen göçler 1914'te Batı Anadolu'dan Yunan Adalarına, 1919'da Yunan Adalarından Batı Anadolu'ya ve 1922'de Batı Anadolu'dan Yunanistan ve Yunan Adalarına yapılır.

Anahtar Kelimeler: Göç, edebiyatta göç, Rum göçü, Batı Anadolu'dan göç

---

¹ Yrd. Doç. Dr., İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, necmettin.ozmen@izu.edu.tr

GİRİŞ

Literatürde göçler, olayın gerçekleştiği *yere, mesafeye, sürekliliğine, zorunlu* veya *iradî* olup olmamasına göre tasnif edilir. (Öztaş, Zengin, 2006, s. 66) Zorunlu göçlerin savaş, siyasi olaylar, kıtlık, istila; iradi göçlerin ise iş bulma, eğitim alma, sanat ve kültür faaliyetlerinden yararlanma gibi çeşitli sebepleri vardır. Büyük Ayrılık'taki göç zorunlu bir göçtür. Göçler, siyasi sınırlara bağlı olarak *iç göçler* ve *dış göçler* olarak tasnif edilir. Dış göç, bir ülkeden başka bir ülkeye yapılan göçü; iç göç ise bir ülkenin siyasi sınırları içerisindeki hareketliliği ifade eder. Çalışmamıza konu olan Büyük Ayrılık'taki göç, *zorunlu bir dış göç*tür. Göç ve göç politikaları konulu bir sempozyumda bir romanın konu edilmesini olabilir. Oysa edebiyatla hayat iç içedir. Hayatta ne varsa toplumun bir ferdi olan sanatçı tarafından eserine, genelde, o yansır. Bu bakımdan, roman, hikâye şiir gibi edebî mahsullerde bazen bir milletin inancını, düşünce biçimini, hayat tarzını, geleneğini vs. görmek mümkündür. Edebî eserler, insanlara gayr-i resmi bir tarih bilgisi de sunar. Özellikle bir millete ait mensur eserleri okumak ve onlar üzerinde inceleme yapmak önem arz eder.

Büyük Ayrılık

Kemal Anadol'un *Büyük Ayrılık* adlı romanı arka kapağında: “Ege’de Osmanlının ilk tehcirinin öyküsünü buruk bir biçimde okuyoruz” cümlesi ile çıkar. Roman *Mutlakiyet*, *Meşrutiyet* ve *Büyük Ayrılık* başlıklı üç bölümden oluşur. *Mutlakiyet* başlıklı birinci bölümde 1904 yılından II. Meşrutiyet’in ilanına kadar olan dönemde Batı Anadolu’da yaşananlar anlatılır. 96 sayfalık bu bölümde, romanın üçüncü bölümünde romanın kahramanları olarak okurun karşısına çıkacak olan, Türk/Rum tüccarlar-işçiler, aileleri, evleri, sorunları, çocukları, hayat telakkileri, ilişkileri, Türk/Rum köylüleri arasındaki benzer ve farklı yönler anlatılır. Geçmiş, nüfus yapısı, sosyal hayatı, sel felaketleri ile romanın ana mekânlarından Foça şehri; Aydın vilayeti anlatılır. Bölgenin en önemli eşkıyası Çakırcalı Mehmet Efe’nin Osmanlı Devleti’ne karşı giriştiği

mücadeleler, İzmir, Mora gibi Rum nüfusun yoğun olduğu adalardan Anadolu'ya yapılan göçler ve bunun sebebi üzerinde kısaca durulur. Batı Anadolu'da Türklerin niçin eşkıyalığa başladığı, kır serdarı olarak ilan edilen eşkıyalar, Aydın valilerinin eşkıyalarla mücadeleleri-İstanbul'la çekişmeleri-hesapları, devlet yetkililerinin usulsüzlükleri anlatılır. Duyun-ı Umumiye idaresinin Batı Anadolu'da yürüttüğü faaliyetler, bu faaliyetlerin Rum ve Türkler arasında ortaya çıkardığı fikir ayrılığı, tuzlalardaki faaliyetler, Batı Anadolu'daki kargaşa sebebi ile Batı Anadolu'ya düveli muazzamanın müdahale etme ihtimalinden dolayı yöneticilerin yaşadığı endişeler konu edilir.

Romanın 97-332 sayfaları arasında *Meşrutiyet* adlı II. bölümünde Meşrutiyet'in ilanına gelen süreçte yaşananlarla, II Meşrutiyet sonrası anlatılır. Batı Anadolu'da mültezimlerin halka uyguladığı baskılar, alınan vergiler, maaşları ödenmeyen askerler, İttihat ve Terakki Partisinin örgütlenmesi, Resneli Riyazi ve arkadaşlarının Makedonya'daki faaliyetleri, II. Meşrutiyetin ilanı, II. Meşrutiyet'ten sonra İzmir-İstanbul'daki kutlamalar, hükümet değişiklikleri, Bulgaristan'ın bağımsızlığı, Girit isyanı, ilk meclisin açılışı, 31 Mart Vakası, Hareket Ordusu'nun İstanbul'a gelişi, Çakırcalı Mehmet Efe'nin faaliyetleri, Türk/Rum evleri, Türk/Rum gençlerinin arkadaşlıkları, iş ilişkileri, gençlerin birbirini nasıl koruduğu, bölgede geçim kaynaklarından biri olan tuzlalarda Duyun-ı Umumiye tarafından sadece Rumların çalışmasına izin verilmesi, Tuzla'da çalışan Rum genci Mihail'in hayatı, Trablusgarp Savaşı, İttihat ve Terakki Partisi çevresindeki tartışmalar, iktidar çatışmaları, Büyük Kabine etrafındaki tartışmalar, Rum gençlerinin askere alınma sebepleri-bunun sonuçları, Balkan Savaşları, savaşların yaşattığı acılar, bu sırada Avrupa devletlerinin uyguladığı politikalar, İttihatçılarla İtilafçılar arasındaki güç savaşları, Babıali Baskını, İttihatçıların iktidarı tamamen ele geçirişleri anlatılır. Ardından üç kişiden oluşan bir Fransız arkeoloji grubunun arkeolojik kazı yapmak amacıyla Foça'ya gelişi ile Türk modernleşmesine kısa temaslarla sona erer.

Romanın 333-556. sayfaları arasındaki *Büyük Ayrılık* adlı üçüncü bölümünde 1915'te Yunanistan'ın Türkiye ile savaşa girme planları, Çanakkale

Muharebeleri, 1915'te Pertev Paşa'nın İzmir ve civarını ziyareti, Yakup Cemil'in Enver Paşa ile ilişkileri ve Yakup Cemil'in idamı, Talat Paşa'nın Yakup Cemil'le ilgili düşünceleri ve Türkiye'den kaçıışı, İttihat Terakki hükümetleri, İzmir Valisi Rahmi Bey'in Birinci Dünya Savaşı sırasında sulh arayışları, Yunanistan'ın Anadolu'ya asker çıkarma çalışmaları, İzmir'in işgalinin detayları, I. Dünya Savaşında kanal harekatı, 1921-22 yıllarında Yunanistan'daki siyasi durum, Ayvalık'ın tarihi konu edilir. Roman bütün bunlardan da anlaşılacağı gibi esas itibariyle bir T.C. inkılap tarihi kitabını andırır. Ancak, bizim tebliğimizin konusu bütün bu olay kalabalığının arasına sıkışmış insan hikâyeleridir.

Büyük Ayrılık'taki göçler, kısa kısa Türk göçlerine de temas edilmesine rağmen esas itibariyle Rum göçleridir ve bu büyük göçler üç defa yaşanmıştır. Bu sebeple biz göçleri kronolojik olarak ve sıra numarası vererek inceleyeceğiz.

I. GÖÇLER

A) I. Göç: İlk Rum Göçü: Romanın kurgusuna göre tarihi tam verilmeyen bir dönemde, Çeşme'nin karşısındaki adalarda Rum nüfus çok artar. Bu sebeple oradaki maharetli, faal ve kabiliyetli Rumlar, iş imkânlarını araştırmak için; nüfus yoğunluğu fazla olmayan, verimli arazilere sahip Çeşme ve civarına gelir. Çeşmeye gelen Rumlar, Çeşme'deki arazi sahiplerine müracaat ederek topraklarının bir kısmına bağ tesisi için izin alırlar. Kiraladıkları arazilere daha sonra evlerini yapan Rum nüfus, Çeşme'de birden artar. Nihai merhalede, bölgede Rum köyleri oluşur, Çeşme'nin manzarası değişir. Çeşme bir bağcılık merkezi, tütün ve anason havzası olur. Adalardan gelen Rumlar, toprak sahipleri ile anlaşmaları sona erince toprakları sahiplerine iade etmez. Böylece Rumlarla Türkler arasında uzun süren ihtilaflar ortaya çıkar. (s.343) Bu ihtilaf 1914 yılında yapılacak birinci Rum göçüne önemli bir sebep teşkil eder.

B) II. Göç: İkinci Rum Göçü: Büyük Filiki Eteryacı Cemiyetinin çalışmaları sebebiyle 1914 yılı baharında İzmir'i de içine alan Aydın vilayetinin tamamında Yunan Megali İdeası yayılır, Rumların tamamının benimsediği bir fikir hâline gelir. Rumlar, herhangi bir sebeple adalara giderek Türkiye'de dâhili

isyan veya savaş çıktığında ifa edecekleri vazifeyle alakalı talim, terbiye ve tebliğ alırlar. Edremit'ten İzmir'e kadar olan coğrafyada yaşayan Rumlar Midilli; İzmir, Urla ve Çeşme'dekiler Sakız; Aydın demiryolu güzergâhındakiler ise Sisam'da bulunan Yunan kolordularına kendilerini bağlı hisseder. (s.337) Ayrıca, İzmir-Kasaba ve İzmir-Aydın demiryolu çalışanları müdüründen hareket memuruna, mühendisinden makinistine kadar tamamen Rum kadroların elindedir. İstasyondaki bakkallar, o yörenin Rum casusu durumundadır. Bakkallar, aynı zamanda İzmir ve Aydın merkezli ticarethanelerin şubesi gibidir. Bakkal sahipleri mahalli ziraatçılara borç para verir, fiyatlarla istedikleri gibi oynar. Türklerden ucuz ev temin edip bunları daha uygun fiyata satarlar. (s.338) Rumların faaliyetlerine karşı Osmanlı Devleti bazı tedbirler alır. Kuşçubaşı Eşref, İstanbul'dan Milas'a tebdil-i kıyafet dolaşır, bir rapor hazırlar. Raporu Aydın Valisi Rahmi Bey'e sunar. (s.337) Raporda Edremit Körfezinden Milas'a kadar Rum nüfusun teksif olduğu ifade edilir. Rumlar arasında Yunanistan'dan kaçak gelip sahte nüfus tezkereleriyle bölgede ikamet eden papazlar, muallimler ve casuslar da bulunur. (s.337) Osmanlı Devleti, Rumların hareketlerini takip etmek için İzmir merkezli 4. Kolordu'yu kullanır. İzmir ve civarındaki Rum nüfus Devlet tarafından adalara ve Yunanistan'a tehcir edilmek istenir. Bu tehcir, 4. Kolordu Komutanı Pertev Paşa ve Erkan-ı Harp Reisi Cafer Tayyar Bey marifeti ile yapılacaktır. (s.339) Osmanlı Devleti, büyük tehlike olarak gördüğü adalarda talim gören Rum gençlerini askere alarak Ankara ve Anadolu'nun çeşitli yerlerinde teşekkül eden amele taburlarına sevk etmek ister. (s.339) Devlet, yaşlı tutan Rumların askerlik şubelerine sevk emrini yayımlar. Rum gençler, Yozgat'a ya da Erzurum'a gönderilmekten korkar. (s.350) 1914 yazında Ayvalık ve civarında çıkan iki şayia sebebiyle Rumlar bir gün içinde Midilli'ye kaçmaya-akmaya başlar. Bu şayialardan birincisi, Osmanlı hükümetinin bir muhaceret kanunu çıkaracağı, ikincisi ise Türk çetelerin Rumlara saldıracığıdır. (s.350) Pelengi Derya Muhribi, Ayvalık'a gelir. Muhribin komutanı Ayvalık'ta kaymakam ile görüşür. Rum ahali bunu, tehcir emrinin kaymakama tebliği şeklinde yorumlar ve göç başlar. (s.349)

C) III. Göç: Türk Göçü: 1912 ve 1913 Balkan Harbi'nde Osmanlı Devleti ağır bir yenilgi alır. Türkler Rumeli'den Anadolu'ya kaçmaya-göçmeye başlar. Göçenler, önce İstanbul'a ardından Anadolu'ya gelir. Rumların, Batı Anadolu'dan kaçmasından sonra Osmanlı hükümeti Sırbistan, Makedonya, Arnavutluk, Epir, Yunan Adaları ve Girit'ten gelen Müslüman göçmenleri Batı Anadolu'ya da yerleştirir. Aydın vilayetine getirilen ve Rum evlerine dağıtılan Türk sayısı 30.000 civarındadır. (s.344) Sakız adasından da Çeşme'ye göçler olur. Yine aynı şekilde gelenlere, Rumların terk ettiği evler verilir. Bazıları evleri beğenmez, bazıları ise kullanışlı zannettikleri evlere veya akrabalarının yerleştiği evlere yakın olanlara yerleşir. Gelenler, ilk olarak kıyafetlerini değiştirir. Çünkü geldikleri yerlerden sadece kıyafetlerini alarak kaçabilmişlerdir. (s.347) Bu sebeple terk edilen evlerde ne buldularsa onları giyerler. Bazı muhacirler evde buldukları papaz kıyafetlerini giyerek sokakta dolaşır. Ahali, bu kişileri şehri henüz terk etmeyen Rumlar zanner. Dantelalı kadın külotlarını ayaklarına geçiren erkekler bile vardır. (s.348)

Osmanlı Devleti, muhacirlerle ilgili düzgün bir göç politikası yürütemez. İnsanları rastgele bir yerlere yerleştirir. Ayrıca gelenlere yol gösterilmemesi de büyük bir problemdir. (s.348) Yerleştirilenlerin çoğu köylü olduğu, sert iklimden geldikleri için Çeşme'nin iklimine ve ziraat karakterine intibak edemez, büyük kısmı bağcılık, bağ bakımı ve kurutulmasından habersiz olduğu için verimli bir ziraat yapamazlar. Anasonu ilk defa gören Türk muhacirler anasonu hayvanlara yedirmeye çalışır. Fukara muhacirlere sahip çıkılmamasına rağmen onlar yine de mutludur. Bu, geldikleri yerlerin ne kadar kötü durumda olduğunu gösterir. (s.347)

II. GÖÇE DAİR DÜŞÜNCELER:

A) Romanda birinci Rum göçüne dair değerlendirme bulunmaz. Bu sebeple biz sadece 1914 bahar aylarında başlayan Rum göçüne dair Osmanlı ve Rum tarafının değerlendirmelerini vermek istiyoruz.

a) Osmanlı Tarafı: Roman kahramanlarından Aydın valisi Rahmi, İzmir ve havalisindeki Rumların göçe zorlanmasının Yunanistan ve İngiltere'yi memnun etmeyeceğini hatta bunun bir savaşa sebep olacağını söyler. Urla gibi göz önündeki kasabalarda bile bunu yapmanın çok daha riskli olacağını söyler. (s.339) Kuşçubaşı Eşref ise müsamahakâr fikirlerin hiç faydasının görülmediğini söyler. O, Rumları göçe zorlamaktan yanadır. Osmanlı Devleti ayrıca Paraskavi adlı bir Rum'un Rumları hicrete teşvik ettiğini iddia eder. (s.358)

Osmanlı Devleti 1914 Haziran ayında Rumların Batı Anadolu'dan göçmesine sebep olanların bir kısmını cezalandırır. Foça, Biga, Ayvalık kaymakamları; Gömeç ve Barbaros nahiye müdürleri azledilir. Yüzbaşı Nazif ve Talat Efendilere görevlerinden el çektilir, mahkemeye verilir. Türk köylülerinden 100'ü divan-ı harbe sevk edilir. (s.358) Dahiliye Nazırı Talat Bey Rumların hicret ettiği bölgeleri ziyaret eder, halkın şikayetlerini dinler. O, soruşturmanın genişletilmesini ve münferit yağma olaylarına karışan Müslümanların derhal divan-ı harbe verilmesini ister. Fakat Talat Bey bu azillerin hepsini, dış ülkelere sempatik görünmek için yapar. (s.358)

Tahir, Duyun-ı Umumiye İdaresi tarafından Türklerin çalışmasına izin verilmeyen Tuzla'da kendisini işe alan Barba Kosta'nın da göçecek olmasına çok üzülür. Tahir, Barba Kosta'ya Rumların tehcir edileceğine dair söylentilerin birer şayia olduğunu söyler. Barba Kosta "Selahiyetli devlet memurlarının bir teki de 'Bunlar dedikodudur, yalandır' demiyor der" (s.350)

b) Rum Tarafı: 1914'te, Foça'dan Midilli'ye göçen-kaçan Stelyos Haralambos tersanesini, evini Türk Kahyası Mehmet'e emanet eder. Mehmet'e, gözünün arkada kalmayacağını ifade eder. (s.352) Aralarında patron-işçi ilişkisi değil bir dost ilişkisi vardır.

Kaptan Paraskos Petridis kaçarken nesi var nesi yoksa hepsini Foça'nın ileri gelenlerinden Raşid Bey'e emanet eder. Petridis ayrıca, beş kimsesiz Rum kadınla yedi yetim çocuğu da dostu Raşid Bey'e emanet eder. Göç hengâmesinde ancak Raşid Bey'in onlara yardım edeceğini bilir. (s.354) Raşit Bey, Rumları

Foça'daki otelinde, kurda kuşa yem olmasınlar diye, on gün saklar. Daha sonra, Stelyos Haralambos'un kahyası Mehmet ile onları Midilli'ye gönderir. (s.360)

Romanın başkahramanlarından Mihail, Tuzla'da çalışır, cumartesi pazar günlerini Kozbeyli'de Çapkınoğlu'nun meyhanesinde geçirir. Rum gençlerinin askere alınacağını öğrenince İtalyan Kaptan Garibaldi'nin teknesinde saklanır. Mihail, Türklerle Rumlar arasında aslında bir husumetin olmadığını, felakete yöneticilerin sebep olduğunu düşünür. (s.354) Mihail, Müslüman ahalinin onca kargaşa içerisinde sükûnetini koruyor olmasını bir şans olarak değerlendirir. Buna rağmen bazı kuytu yerlerden kötü haberler, yağma, ırza geçme haberleri de gelir. (s.355) Rumların kesin olarak tehcir edileceğini öğrenen Mihail, askere alınmaktan korktuğu için uzun süredir saklandığı Kaptan Garibaldi'nin teknesinden çıkar ve sevgilisi Maria'yı da alarak Midilli'ye gitmek düşüncesiyle köyüne gelir. Maria, Çapkınoğlu'nun meyhanesinde çalışan bir Rum kızıdır. Mihail köye geldiğinde Gencerlik Ovası'ndan Ahmet Ağa'nın Maria'yı kaçırdığını öğrenir. Gidip Ahmet Ağa'nın elinden Maria'yı almak ister; fakat fazla zamanı yoktur. Bu sebeple bir gün Maria'yı alacağına dair kendi kendine söz vererek Maria'yı alamadan ve her şeyini Türkiye'de bırakarak Midilli'ye gider. (s.356)

B) II. GÖÇ SIRASINDA YAŞANANLAR: 1914'te Tuzla'da çalışan Rumlar nesi var nesi yoksa toparlar en yakın iskeleye yetişmeye çalışır. Tuzla'dan Foça'ya tuz taşıyan tekneler artık, Rumları Midilli'ye götürür. (s.351) Gerenköylüler, eşyalarını at, eşek ve katırlara yükleyerek Gediz ağzındaki kıyıları inmeye çalışır. Bağarası-Foça arası Rum kabilelerle doludur. Arabaların üzerinde oturan ihtiyar kadınlar, hiçbir şeyin farkında olmayan ve avazı çıktığı kadar bağırarak çocuklar, manzaraya dehşet verir. Kağınların yanında yayalar, atlılar yürütür. Onlara, üzölmeleri ve ağlamaları için bile zaman verilmemiştir. Onlar, Foça rıhtımında bir vasıta bularak Midilli'ye gitme telaşındadır. Hepsinin yüzünde doğup büyüdüğüleri, torunlarını büyüttükleri topraklardan ayrılmanın hüznü vardır. (s.351-2) Adeta bir mahşer hali vardır. Atlar, arabalar, insanlar, yaşlılar, çocuklar, alt, alta, üst üste, yan yana iç içedir. Hiç kimse birbirini duymaz

ve anlamaz. Havaya sürekli bir uğultu yayılır. Deniz kenarına gelince insanların kendilerini kayak, sandal, salapurya gibi suda yüzen ne varsa onlara attığını görür. (s.352)

C) III. GÖÇ YERİ OLAN MİDİLLİ'DE YAŞANANLAR:

Midilli'ye gelen Rumlar Midilli'yi coğrafi olarak Foça'ya benzetirler. Midilli'de de Foça gibi Kuzeyde Vario, güneyde de Küçük Liman olmak üzere iki deniz vardır. Bu onları biraz rahatlatır, vatan hasretlerini dindirir. (s.366) Mihail ve annesi Kria Despina Midilli'de bir Türk evine yerleşir. Ev sahibi Türk, hali vakti olmamasına rağmen onlara hiç kötü davranmaz. Oysa ada yerlisi Rumlar, ellerinden gelse, Foça, Ayvalık ve Gömeç'ten gelen Rumları hemen geri göndermek ister. (s.367) Mihail ve ailesi bir süre sonra uydurma bir barakada yaşamaya başlar. Mihail'in aklı hep Türkiye'de bıraktığı Maria'dadır. (s.374) Mihail'in annesi, oğlunun Türkiye'de bıraktığı sevgilisi Maria'ya kavuşması için kiliselerde hep dua eder. Maria'nın Ahmet Ağa tarafından kaçırılmış olmasına çok üzülür. Ahmet Ağa'nın belasını bulması için dua eder. Hristiyanlık ve Müslümanlıkta böyle insanlık dışı bir şey olamayacağını düşünür. (s.368) Mihail, bir gün Midilli'den Türkiye'ye gelir. Tahir'den, Foça'ya tuz taşıyan teknelerin Rumları Midilli'ye götürdükten sonra dönmediğini, Tuzla'da çalışanların neredeyse tamamı Rum olduğu için tuz istihsalinin durduğunu öğrenir. (s.376) Mihail Gencerli'ye gider ve sevgilisi Maria'yı Ahmet Ağa'nın elinden alır, Midilli'ye getirir. Çok mutlu olur; fakat Midilli'de hiç istemediği, babasının hayatını kaybetmesine sebep, balıkçılık yapmaya başlar. Mihail, her gün balığa gider, balıkçılar arasında bir çevre edinir. (s.446-47) Bu sırada komünist olur, komünizmi arkadaşlarına anlatır. Yunan devleti, Mihail'in komünist faaliyetlerini öğrenince onu tutuklar, askere alır. Maria: "Ne Türkiye'de ne de Midilli de birlikte yaşatmıyorlar bizi" der. (s.447) Maria, bazen zeytin toplamaya bazen zengin ailelerin evlerine temizliğe gider, hayatını zorluklarla idame ettirir. (s.447)

Midilli'ye gelen Rumlar, Mihail ve ailesi gibi, Türk mahallelerine yerleştirilir. Bir süre bu evlerde misafir olarak kalırlar. Türkçe bildikleri için rahat

anlaşırlar, rahatları yerindedir. Bir süre sonra Türkiye’den getirdikleri altınları bozdururlar. Foça’da durumları orta karar olan Rumların Midilli’deki durumları çok kötü olur. (s.365) Midilli’ye gelen Rumların yerleştirildiği Türk evlerinden biri Zero’nun Mehmet adlı bir Türk başçavuşundur. Bu evde, iki Rum kadın ile bir yetim kız çocuğu vardır. Bu Rumlar, Foça’da Raşit Bey’in koruduğu kişilerdir. Zero’nun Mehmet, Midilli’deki Yunan direnişine karşı koymak ister. (s.362-364) Rumlar adaya hâkim olunca Zero’nun Mehmet Türkiye’ye, Yenifoça’ya taşınır. Kendilerine boş bir Rum evi verilir. Rumlardan kalma birkaç dönüm zeytinlik ve bağ da mülkiyetlerine geçer. Fakat hiçbir zaman Midilli’deki rahatlarına kavuşamazlar.(s.413)

Maria’nın annesi Katerina, Midilli’ye geldiğinde bir barakada kalır. İlk günlerde Katerina, kızı Maria’dan ayrılmış olmayı bir türlü kabullenemez. Sürekli ağlar. Sadece Despina ile konuşur. Ancak onlar yemek getirirse yer. Getirmezlerse açlıktan ölmeyi kabul eder. Hayattan hiçbir beklentisi yoktur, yaşamak istemez. Zorunlu olarak kalbinin çarptığını düşünür. Bir müddet sonra kızı Maria’nın geri gelmiş olması bile onu mutlu etmez. Kısa süre sonra vefat eder. Çünkü o artık Kozbeyli’den sökülüp Midilli’ye dikilmek istenen yaşlı bir ağaçtır ve tutmamıştır. (s.446)

II. GÖÇ: YUNANİSTAN VE ADALARDAN TÜRKİYE’YE:

1915’te Yunan Başbakanı Venizelos ile General İoannis Metaksas Küçük Asya’ya, Anadolu’ya, çıkarma yapmayı konuşmak üzere bir toplantı yapar. Savaş karşıtı olan Metaksas Anadolu’ya asker çıkarmaya: “Türklerin savaşa alışık olduklarını oysa Anadolu Rumlarının savaşa katılmama karşılığı bedel adı verilen bir para ödeyerek 1908’e kadar hiç savaflara katılmadığını, dolayısıyla bir çıkarma sırasında Anadolu Rumlarından çok fayda sağlanamayacağını” söyler. (s.404) Savaş açılacaksa bile bir yardımcı bulunması gerektiğini söyler. (s.407) Bu sebeple Venizelos bir süre çıkarma yapmaktan vazgeçer. Venizelos 1919’da yine Anadolu’ya asker çıkarma planlarını yapar. Kazanacağından emindir. Planına göre Orta Anadolu’da kalacak olan Rumlar,

Batı Anadolu'da yaşayan Türklerle takas edilecektir. Böylece Batı Anadolu'da tam bir Rum çoğunluğu sağlanacaktır. (s.450) Venizelos 19 Mayıs 1919'da Zafirios'a çektiği telgrafla Ayvalık'tan Selçuk'a uzanan şeridin işgal edilmesini ve 5 yıldır Yunanistan'da bulunan Rumların vatanlarına yerleştirilmelerini ister. (s.467)

Büyük Ayrılık romanının başkahramanlarından Mihail, 1919'daki Yunan çıkarması sırasında Evzon Alayı ile İzmir'e gelir. O diğer askerlerden farklıdır. Her iki halkı da tanır ve sever. Yöneticilerin kendilerini savaştırdığını düşünür. Mihail Türkiye'de iken kendi soydaşlarına kurşun sıkmamak için askerden kaçmış Kaptan Garibaldi'nin gemisinde saklanmış sonra Midilli'ye kaçmıştır. Fakat Yunan devleti, onu zorla askere almıştır. Şimdi Anadolu'da birlikte yaşadığı, sadece dini ayrı hemşehrilerine kurşun sıkmak zorundadır. Mihail, iki tarafta bulunan "deyyusların" insanları Müslüman-Hristiyan diye ayırarak kavga ettirdiklerini söyler. Halbuki, Foçalı Raşid Bey Müslüman olduğu halde Hristiyan yetimleri ve dulları günlerce otelinde saklamıştır. Tahir ona, hiçbir Hristiyanın yapmayacağını yapmıştır. Mihail'e göre savaş halkların değil, menfaat odaklarının arasındadır. (s.372) Teğmen İliadis de Mihail gibi düşünür. O da güçlü devletler ve özellikle şirketler tarafından Anadolu'ya sürüldüklerinin farkındadır. (s.459)

Mihail, Menemen civarına geldiğinde çok hislenir. Defalarca geldiği atını bağladığı Menemen'le ilgili hatıralarını tazeler. (s.469) Türk, Yahudi ve Ermeni esnafın yan yana yaşadığı Menemen'deki eski mutlu günlerden artık eser yoktur. (s.469) Mihail çarşıya alışverişe değil, işgale gelmiştir. Sokaklarda müşteri olarak değil asker olarak dolaşır. Onun için artık dükkândakiler esnaf değil düşmandır. Çarşıda, daha önceki göçleri sırasında Rumlara yardım eden Raşid Bey'i görüp tanır. (s.470) Ahali, Raşid Bey'i bir Yunan askeri olan Mihail'in şerrinden korumak için gizlemek ister. Oysa Mihail'in ona zarar vermek gibi bir düşüncesi yoktur. Mihail bir yolunu bulup Raşid Bey'e teşekkür eder. Raşid Bey'e "düşman" olmadığını gösterir. (s.471) Zaten Raşid Bey de hep savaş karşıtıdır. Her ikisi de Yunan ve Türk halkının Anadolu toprağının çocukları

olduğunu düşünür. Onlar, insanı insan yapanın aşk olduğunu söyler. (s.494-95) Yunan işgali sırasında her taraf ceset dolar, çocuklar korkar. Yerli Rumlar Türklere saldırır, yağmalamalar başlar, düzen sağlanamaz. (s.462-64) Türk ahali, Yunan askerinin geldiği yerlerden hiçbir şeyini alamadan kaçar, göçer. (s.473) Mihail, Anadolu'da Yunan askerlerine komünizmi anlatmaya devam eder, savaş karşıtı bildiri dağıtır. Bu sırada yakalanıp ordu tarafından idam edilir. (s.491)

Mihail'in karısı Maria, Batı Anadolu'nun Yunanlılar tarafından işgal edilmesinden sonra Türkiye'ye gelir. Daha önce yaşadığı Kozbeyli'ye giderken içi ürperir. Ahmet Ağa'nın kendisine yaptıklarını, zorla alıkonulduğu günleri hatırlar. Ahmet Ağa'nın evinin önünden geçerken daha da kötü olur. Kozbeyli'de Mihail'in annesi Despina'nın evine yerleşir. Tekrar Çapkınoğlu'nun meyhanesinde işe başlar.

Mihail'in arkadaşı Tahir, Maria'yı teselli eder. Çapkınoğlu meyhanesini eski haline getirir. (s.481) Rumların adalara tehciri sırasında korkup İzmir'e gitmiş olan Çapkınoğlu meyhanesinin udisi Serkis Ciğerciyan ve Yenifoça'ya dönmüş olan hanendesi Aslanidis de meyhanede önceden olduğu gibi işe başlar. Maria Çapkınoğlu'nun meyhanesinde artık garson değil solist olarak da çalışır. (s.481)

Batı Anadolu'nun işgalinden sonra Foçalı Raşid Bey evlenecektir. Müstakbel eşi, Rabia adlı kız ailesi ile Sakız'dan göç etmiş bir Türktür. Rabia'nın babası Ahmet Nihad Bey, Sakız'da iken çok zengindir. Sakız işgal edilince ellerinde ne var ne yoksa hepsini satmışlardır. Hanımı Ziyşan'ın, kızı Rabia için hazırladığı iki çeyiz sandığı da sattıkları evde kalır. Evlerinin yeni sahibesi olan Rum, istedikleri zaman sandıkları alabileceklerini söylemiştir. Ahmet Bey, Rabia'nın düşününden önce Sakız'a gider, sattıkları evi bulur. Karısı Ziyşan o eve gelin gelmiş ve iki kızı orada doğmuştur. Sakız'a tekrar vardıklarında Ziyşan'ın gözyaşları sel olur. Oradan Rabia'nın çeyiz sandıklarını alır ve dönerler. (s.497-498)

Yunan Sosyal Yardım Bakanlığı kayıtlarına göre Anadolu'dan I. Göç sırasında 100.000 kadar Rum İzmir'den adalara göç eder. Yunan işgalinden sonra İzmir'e ilk gelen göçmen kafilesi Eskifoçalılardır. Kaptan Paraskos Petridis ve Stelyos Haralambos bu kafilededir. İkisi de Yunanistan'ın hem kendilerine iyi davranmadığını hem de dönüşlerini geciktirdiğini düşünür. Stelyos Haralambos, Türklerin Batı Anadolu'dan tahliye edilmesinin çok zor olduğunu söyler. Paraskos Petridis ise Türklerin çoğunun Yunan işgali başlayınca Ege içlerine doğru kaçtıklarını söyler. Dolayısıyla bir zorluk yoktur.

Batı Anadolu'daki Yunan işgalinden sonra, Yunan hükümeti Rumları Anadolu'ya getirmekte gecikir. Stelyos Haralombos'a göre Yunan hükümeti buna şöyle bir mazeret bulur. Yunan hükümeti Anadolu'da Rumların bıraktığı Rum evlerinin çoğunun yıkıldığını söyler. Fakat hakikatte Anadolu'ya gidecek gemi yoktur. Midilli'deki Rumlar kendi imkânları ile döner. (s.474) Roman kahramanlarından Stelyos ve Teofilios Haralombos kardeşler Anadolu'ya geldikten sonra tuz işine yeniden girmek ister. Stelyos kayıkhaneye de açacaktır. Anadolu'dan giderken kayıkhanesini emanet ettiği Ali Usta'nın kayıkhanesine çok iyi bakmış olacağını düşünür. Ali Usta, gerçekten onun emlakine kendi malı gibi bakmıştır. Foça'da her şey yerli yerindedir. Fakat tuz işinden anlayan sadece Tahir vardır. (s.474-475) Stelyos geri dönmenin heyecanı ile Foça'da sevinçle yürür. Kardeşi Teofilios'un evinin ve Rum mektebinin de sapsağlam olduğunu görünce çok sevinir. Paraskos Petridis'in evini harap görmek onu biraz üzer. (s.476) 1920 yılı Şubatında Haralambos kardeşler Paraskos Petridisi'nin Bağarasındaki çiftliğine gider. Yemek yiyip eğlenirler. Haralamboslar rakı içmek ister. Petridis rakı olmaz size şarap vereceğim der ve ardından şunları söyler: "Çünkü benim çiftliği verdikleri Arnavut, mahzendeki şarapları bulamamış. Hoş bulsaydı kırardı ya. Şişeleri samanların arasında görünce hazineye rastlamış gibi sevindim. Çünkü kaç yıldır Foçakarası içmemiştim" (s.377) Bu onları eğlendirir. Rumların bir kısmı evlerinin yıkık olduğunu gerekçe göstererek geri dönmek ister. Fakat Yunan komutan Stergiadis dönüşü yasaklar. İzmir Metropoliti Hrisostomos durumu kötü olan Rum göçmenlere yardım için İzmir'de kampanya

başlatır. (s.478) Yunanistan'dan ustalar getirilir, bunlar köy ve şehirlere dağıtılır.(s.478)

III. GÖÇ: TÜRKİYE'DEN YUNANİSTAN VE ADALARA:

Üçüncü göç, 3 yıl süren Yunan işgalinden sonra 1922'de Türk ordusunun zafer kazanması ile başlar. Bu göç; 1914'te Batı Anadolu'dan giden; 1919'da Yunanistan'ın Batı Anadolu'yu işgaliyle Anadolu'ya gelen Rumların veya Anadolu'da yaşayan Rumların Türkiye'den ayrılması ile neticelenir. Yazar bu göç için de bazı insan hikâyeleri anlatır. Bu hikâyeler ailelerin veya kişilerin dramını çok iyi yansıtan metinler değildir, anlatıcının dili yalındır ve duygulara fazla yer vermez.

1922 yılının ağustos ayıdır. Apostolos Pandazis, kızı Kostantinos, karısı Olimpia ve kızı Mari ile Cunda Adası'ndadır. Beş gemisi, Pateriça'da zeytinlikleri, çarşıda kiraya verilmiş dükkânları, birçok arsası ile çok mutlu ve varlıklı bir ailedir. O, satın aldığı hiçbir gayrimenkulü satmaz, satamaz, kıyamaz. (s.512-13) Oğlu Kostantinos Balkan Harbi'nden sonra Midilli'ye Buğday götürmüş, orada Yunanlılar hem gemiye el koymuş hem de Kostantinos on yıl boyunca esir tutulmuştur. (s.513) Apostolos ailesine, 15 gün içinde Türk ordusunun Cunda'da olacağını artık Türklerle bir arada yaşamalarının mümkün olmadığını söyler. Bu sebeple İstanbul'a giderek orada kalabalık arasında kaybolmak ister. Üç gün içinde eşyalarını toplayıp İstanbul'a göçmek ister. (s.513-514) Fakat Baba Apostolos ve anne Olimpia, Bursa'da Tifo hastalığına yakalanır ve vefat eder. (s.523)

Tahir, Mihail'in idam edildiğini öğrenince çok üzülür. Türk ordusunun İzmir'e doğru ilerlediği haberine kendisi çok sevinir, ama Rum arkadaşları üzülür. Tahir şöyle düşünür: "Benim sevindiğim vakit, Rum arkadaşlarım üzülüyor, onlar sevinince de ben üzülüyorum. Hayret, birimizin kederi diğerimizin neşesi." der. (s.514) Oysa toplum aynı köyde, aynı kentte yüzyıllarca birlikte barış içinde komşuluk etmiştir. (s.520) Birbirlerinin bayramını kutlayıp yaslarını tutmuşlardır.

Athanasios Moshos Ayvalık'ta saygın bir kişidir. Gönüllü Rum savaşçı olan oğlu Moshos'u Bergama'da, Nikolas'ı Sakarya'da kaybeder. (s.502) Kızı Eleni, Ayvalık'ta öğretmendir. Eleni'nin kocası gönüllü Rum savaşçı Evangelos Vulgarellis Afyon'da ölür. (s.524) Türk ordusunun ilerlemesi üzerine Eleni de Midilli'ye gider. Orada yurdunu çok özler.(s.527)

Türk ordusunun zaferinden sonra, Nikos Hacimakris çok hatırası bulunan Kasaba'yı terk ederek İzmir'e gitmek ister. Tren Kasaba'ya gelir fakat hiç yer yoktur. Küçük Asya Rumları, kaçmak için kapılardan ve pencerelerden sarkar. Herkes can havliyle ayakta kalma ve sıkışmaya çoktan razı olarak İzmir'e ulaşma derindedir. Vagonlar çok havasız ve pistir. Trende her kafadan bir ses çıkar. Feryat gözyaşı ve panik vardır.(s.530)

Yunan ordusunun bozguna uğradığı 1922 Eylül'ünün başında, Foça'da yaşayan Kaptan Paraskos Petridis'in kızları Evdokia ve Anastasia ile kahyaları Kartelis ile beraber, gezmek ve alışveriş yapmak üzere İzmir'e giderler. Onlar, İzmir'de vapurdan indiklerinde manzara korkunçtur. Rıhtım uykusuz insanlar, hayvan, yatak, yorgan, sandık ve paketler ile doludur. Erkeklerin sakalları uzundur. Elbiseler yırtık, postallar delik, zayıf ve bitkin askerler artık nefer değildir. Kadınlar, çocukları ile meşguldür. Onlar bir an önce adalara ulaşmaya çalışan canlılar topluluğudur. Herkes birbirine: "Kemal'in askerleri geliyormuş" diyerek kaçar. (s.531) İzmir civarındaki Rumlar trenlerle, arabalarla, atlarla kağnılarla İzmir'e doğru akar. Bu sırada yenik Yunan ordusunun önünden kaçan Türkler de İzmir'e gelir. İnsanların bir kısmı paçavralar üzerinde, orada geceler. Çünkü Yunan askeri köy ve kasabaları yakmaktadır. (s.533) Ortalık adeta mahşer yeri gibidir. (s.533) Artık herkes sandal, motor, salapurya, çektirme, vapur gibi deniz üstünde yüzen ne varsa ona atlayıp karşıya gitme çabasındadır.

9 Eylül günü Türk ordusu halkın sevinci arasında İzmir'e girince bir Rum, küçük Asya felaketi bu, diye üzülür. Bir Türk ise, Allah'ım bugünleri de görecek miydim diye sevinir. Bunun üzerine Anastasia içinden: "İki halktan birinin mutluluğu diğerrinin felaketi oldu artık. Bir arada yaşamak olanaksız.

Galiba büyük ayrılığın zamanı geldi.” der. (s.534) İzmir’e giren Türk askerine Ermenilerin direnmesi ve Türk askerinin karşılık vermesi ile büyük bir yangın çıkar. Bu yangından kaçanlar, hiçbir şeylerini alamadan liman, rıhtım ve kordon’a doğru kaçar. (s.542) Kondon’dan feryat ve çığlıklar yükselir. Kalabalık aileler batacağını bile bile küçük sandallara dolar. Yunan müttefiklerinin harp gemileri Rumları gemilerine almaz. Önceliği kendi vatandaşlarına verir. Gemiler merdivenlerini kaldırır ve iskelelerini çeker. Gemilere tırmanmaya çalışanlar ise sırıklarla düşürülür.(s.543) Yenifoça ve Çakmaklı iskelelerinde de benzer bir durum vardır. (s.551) Rıhtımda yaşanan başka dehşet sahneleri de vardır. Bu sırada Barba Kosta, tuzlada çalışan ve Rum dostu Tahir’le vedalaşır.

Yunanistan’ın müttefiki İngilizler, bir gün sonra herkesi kurtarmaya karar verir. Gemilere sadece kadınlar ve çocukları alınır. Edokia ve Anastasia da bu gemilere binerek giderler. (s.544) Güverteden İzmir’e bakan insanlar, farklı duygular içindedir. Geride bıraktıkları her şeyi büyük bir özlemle anarlar.

Paraskos Petridis ve Stelyos Haralombos aynen 1914’te gidip 1919’da geldikleri gibi olacak, gidip tekrar dönecekler diye malını mülkünü satmaz, Foça’da kalır. Son hali görünce gitmeleri gerektiğini anarlar. Çünkü 1914’teki küçük ayrılıktır. Oysa bu defaki büyük ayrılıktır. Ayrıca gittikleri yerde Türk lokumu diye horlanacaklarını bilirler. (s.547)

Türk ordusu İzmir’e girdikten sonra, hali vakti yerinde olan Rumlar veya fırsat bulabilenler gemilerle kaçar. Fakat garibanlar Foça’nın karşısındaki Oğlak ve Orak adasına sığınır. Bu adalarda içme suyu bulunmadığı için gençler geceleri yüzerek, Foça’daki Küçük Denize gelip çeşmelerden sularını doldurur, geri dönerler. Stelyos teknesi ile Midilli’ye giderken Oğlak Adası’nın önünde bu kişiler tarafından durdurulur. Stelyos ile Leonidis bu adadaki Rumlar tarafından esir tutulur. Adadaki Rumlar, teknede bulunan Stelyos’un çocuklarından sabaha kadar kendilerine su taşımalarını isterler. (548) Onlar tekne ile son seferi yaptığında, adada kendilerini tutsak edenlere hissettirmeden Oğlak adasından kaçarlar.(s.551)

SONUÇ:

Büyük Ayrılık romanında; Foça'nın-Ayvalık'ın tarihi, Selçuk'a ilk Türk göçleri sebebiyle daha uzak geçmiş konu edilse de esas itibariyle 1900 ila 1922 arasındaki birçok siyasi, askerî ve sosyal olay anlatılır. Roman, okuyucuda zaman zaman bir tarih kitabı hissiyatı uyandırır. Romana “göç” izleğinden bakıldığında 1914, 1919 ve 1922 yıllarında Rumların yaptığı göçleri konu ettiğİ söylenebilir. 1914'teki göçte mağdur olan Rumlardır. Çünkü onlar yüzyıllardır yerleşik oldukları Batı Anadolu'daki topraklarından sökülüp atılır. Onlar Anadolu'dan gittikten sonra Balkanlardaki savaş mağduru Müslüman muhacirler, Rumların terk ettiğİ yerlere yerleşir. Dolayısıyla bu birinci göç sırasında mağdur olan ikinci grup Balkan Savaşlarında yenilmiş olan Osmanlının Balkanlardaki Müslüman tebaasıdır. Romandaki ikinci Rum göçü 1919'dadır. Yunanistan, Batı Anadolu'yu işgal ettiğinden bu ikinci göç, 1914'te Yunanistan'a ve adalara gidenlerin tersine göçüdür. Bu göç sırasında Türkler de mağdur olur. Çünkü onlar, 1914 Rum göçünden sonra Rumların evlerine yerleşmişlerdir. Rumların geri dönüşü sebebiyle bu evleri boşaltmak zorundadırlar. Üçüncü ve son göç 1922 yılındadır. Çünkü Türk-Yunan savaşı, Türk zaferi ile sonuçlanır. Bu sebeple, 1919'da ana yurtlarına döndüklerini düşünen Rumlar tekrar Yunanistan'a ve adalara göçmek zorundadır. Romanda anlatılan bu göçler, savaşlar sebebi ile mecburi göçlerdir. Kişilerin iradesi dışındadır ve onların mağduriyetine sebep olur. *Büyük Ayrılık* romanında verilmek istenen esas mesaj, Türk ve Rum halklarının birbiri ile dost olduğı fakat yöneticiler ve silah tüccarlarının halkları birbirine düşman ettiğidir.

KAYNAKÇA

Anadol, K., Büyük Ayrılık, Doğan Yay., 1. Baskı, İstanbul, 2003.

Öztaş, C., Zengin, E., Uluslararası Göç Sempozyumu Bildiriler, Zeytinburnu Belediyesi, 1. Baskı, İstanbul, 2006.